

Joanna  
Zętar

# ZACZAĆ

## OD MAŁEJ OJCZYZNY

**LUBELSZCZYŻNA - region położony we wschodniej części Polski, pomiędzy Wisłą a Bugiem. Obecnie obejmuje swym zasięgiem powierzchnię 25 040 km<sup>2</sup>, podzieloną administracyjnie na 24 powiaty i 213 gmin, zamieszkaną przez 2 241 tysiące ludności.** Nazwa Lubelszczyzna upowszechniła się po utworzeniu w 1919 roku województwa. Jednak historyczne korzenie tego regionu sięgają województwa wyodrębnionego w 1474 roku przez Kazimierza Jagiellończyka. Lubelszczyzna jest regionem znaczącym w hi-

Kilka wieków wzajemnego przenikania się historii narodów i religii spowodowało powstanie kultury o bardzo specyficznym charakterze.

storii Polski: w Lublinie podpisano akt Unii Lubelskiej, tutaj obradował Trybunał Koronny i sejm żydowski Waad Arba Aracot, w Parczewie odbywały się zjazdy Korony i Litwy, w Lubartowie swój synod zorganizowali różnowiercy. Jednak Lubelszczyzna to przede wszystkim obszar kulturowego spotkania Wschodu i Zachodu, czego najlepszym przykładem - stanowiącym dziś rodzaj symbolu - jest kaplica Świętej Trójcy na Zamku Lubelskim. Kilka wieków wzajemnego przenikania się historii narodów i religii spowodowało powstanie kultury o bardzo specyficznym charakterze. Na mapie Lubelszczyzny jest wiele miejsc stanowiących w przeszłości centra wielokulturowości. Są to duże ośrodki: Lublin, Chełm, Zamość, Włodawa, Lubartów, Łęczna, ale obok nich miasteczka i osady, w których obok Polaków żyli Żydzi, Ukraińcy, Tatarzy, Romowie, Ormianie, gdzie stykały się tradycje i kultura katolicka, prawosławna, unicka, ewangelicka i żydowska. Na Lubelszczyźnie, w Kostomłotach, do dziś funkcjonuje jedyna w Polsce parafia neounicka, potomkowie Tatarów mieszkają we wsiach Kruszyniany, Łużany, Małaszewicze, w Studziance i Lebidzewie

zachowane są cmentarze muzułmańskie.

Cezurą wielokulturowości regionu Lubelskiego jest 1939 rok. Działania prowadzone podczas II wojny światowej w ramach akcji Reinhardt i Wisła spowodowały zagładę ludzi oraz zniszczenie dorobku kulturowego. Kilkadziesiąt lat po zakończeniu wojny pamięć i wiedza o wielokulturowej historii Lubelszczyzny ulega powolnemu zatarciu. Zaczyna powstawać swoista monokultura pozbawiona wiedzy o przeszłości. Czas, aby spojrzeć na zapomniane dziedzictwo kulturowe regionu lubelskiego jako na wspólną wartość wszystkich jego mieszkańców. Jednak aby dziedzictwo to mogło stać się duchowym bogactwem regionu, konieczna jest edukacja, która nie tylko przekazuje wiedzę na temat historii, ale pomaga zwalczać stereotypy i zakłamania, uczy rozumienia Innego nie w kategoriach Obcego.

Powojenne, w dużej mierze polonocentryczne spojrzenie na historię Lubelszczyzny spowodowało obecny brak informacji na temat kultur zamieszkujących niegdyś region lubelski<sup>1</sup>. Analiza tematów podejmowanych przez historyków, historyków sztuki, regionalistów i etnografów w publikacjach związanych z regionem pokazała, że w większości podejmowano



Rynek w Wojślawicach, lata 30. XX wieku, fot. NN. |

tematy związane jedynie z historią i kulturą polską. W odpowiedzi na potrzebę edukowania na temat wieloetnicznej i wieloreligijnej historii w Ośrodku „Brama Grodzka – Teatr NN” powstał projekt „Zapomniana Przeszłość – Wielokulturowe Tradycje Lubelszczyzny”.

Pomysłodawcy projektu wykorzystują dotychczasowe doświadczenia artystyczne

„Edukacja powinna się zacząć od rozszyfrowania naszego najbliższego otoczenia, znaczenia i wymowy tego, co zostało nazwane naszym kulturowym krajobrazem (...). Edukacja powinna otwierać nasze oczy także na inne krajobrazy, na znaczenie i wymowę innych kultur, innymi słowy na wartość odmienności”. Jacek Woźniakowski

i edukacyjne Ośrodka zogniskowane na problemie pamięci o lubelskiej dzielnicy żydowskiej. Wynikiem tych działań jest między innymi eksponowana we wnętrzach Bramy Grodzkiej wystawa multimedialna „Portret Miejsca”, ukazująca poprzez fotografie i dźwięki obraz nieistniejącej dzielnicy Lublina.

Celem projektu „Zapomniana Przeszłość – Wielokulturowe Tradycje Lubelszczyzny” jest nauczanie o wieloetnicznej i różnorodnej pod względem religijnym historii regionu lubelskiego oraz aktywizacja lokalnych społeczności i środowisk kulturalnych. Adresatami programu są uczniowie gimnazjów oraz ich nauczycie-

le, ponieważ to właśnie szkoła jest miejscem nauczania o przeszłości i dziedzictwie kulturowym „Małej Ojczyzny”. Problem ten poruszył w jednej ze swoich wypowiedzi prof. Jacek Woźniakowski: „Edukacja powinna się zacząć od rozszyfrowania naszego najbliższego otoczenia, znaczenia i wymowy tego, co zostało nazwane naszym kulturowym krajobrazem (...).

Edukacja powinna otwierać nasze oczy także na inne krajobrazy, na znaczenie i wymowę innych kultur, innymi słowy na wartość odmienności”<sup>2</sup>. Tylko takie działania dają szansę na nawiązanie dialogu z innością i różnorodnością otaczającego świata oraz na przygotowanie młodzieży do rozumienia swojej „Małej Ojczyzny” i aktywnego uczestnictwa w jej życiu. Proponowany projekt staje się również bardzo

ważny w kontekście przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, ze względu na konieczność zapobiegania ksenofobii, nietolerancji, rasizmowi, ale przede wszystkim ze względu na konieczność uświadamiania bogactwa kulturowego miejsca, w którym się żyje.

Główne cele projektu to: budowa serwisu internetowego poświęconego wielokulturowości Lubelszczyzny, stworzenie sieci współpracowników zajmujących się problematyką wielokulturowości, dokumentacja fotograficzna miejsc i zabytków oraz wystawa dokumentalna na różnych płaszczyznach ukazująca wielokulturowość regionu.

Jednym z głównych efektów projektu będzie edukacyjny wortal internetowy „Pamięć Miejsca”, który umożliwi docieranie do informacji związanych z wielokulturowym dziedzictwem regionu. Pośród materiałów znajdują się teksty dotyczące historii poszczególnych miejscowości, informacje o zabytkach: świątyniach różnych wyznań, cmentarzach, kapliczkach; biogramy postaci związanych z konkretnym miejscem, opisy zwyczajów i obrzędów, zapisy legend i wierzeń, informacje demograficzne, zagadnienia gospodarcze. Oprócz tekstów w wortalu znajdują się przedwojenne fotografie dokumentujące ludzi i miejsca oraz relacje zebrane od osób pamiętających przedwojenną Lubelszczyznę, uzupełnione dźwiękami: wypowiedziami w różnych językach i dialektach, tradycyjną muzyką. Materiały będą umieszczone w zintegrowanych bazach: tekstowej, ikonograficznej i dźwiękowej. Wiązanie informacji z różnych dziedzin pozwoli użytkownikowi od-



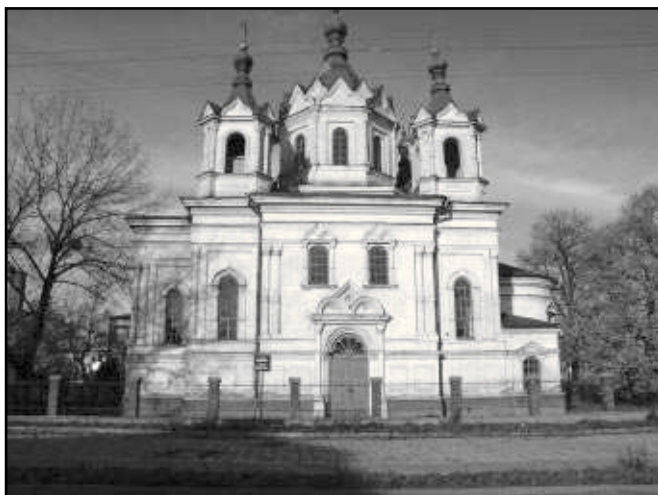
Synagoga w Kurówie, dwudziestolecie międzywojenne, fot. NN. |

należć poszczególne tematy, jak również konkretne zagadnienia. Oddzielną częścią będą pakiety edukacyjne zawierające propozycje lekcji poświęconych tematyce wielokulturowości.

W ten sposób poprzez przybliżenie historii i kultury powstanie wizerunek regionu lubelskiego uwzględniający przeszłość miast i miasteczek, krajobraz kulturowy, a nawet walory widokowe i kulinarne. W serwisie będzie można również odnaleźć bieżące informacje związane z regionalnymi instytucjami kultury: domami kultury, towarzystwami regionalnymi, muzeami, izbami pamięci, bibliotekami, szkołami. Jednym z warunków urzeczywistnienia projektu jest ścisła współpraca z instytucjami i indywidualnymi osobami. Daje ona szansę na podjęcie działań wyzwalających aktywność społeczną w lokalnych środowiskach poprzez zbieranie przedwojennych fotografii, relacji mówionych i źródeł pisanych, tworzenie dokumentacji fotograficznych, wystaw dokumentalnych i witryn internetowych, dokumentowanie i propagowanie najciekawszych działań.

Projekt „Zapomniana Przeszość – Wielokulturowe Tradycje Lubelszczyzny” jest zamierzony na wiele lat, a jego realizacja rozpoczęła się 1 marca 2002 roku. Fundusze pochodzą z Akademii Rozwoju Filantropii w Polsce, Fundacji im. Stefana Batorego oraz Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej. Pierwszy rok poświęcony był budowie internetowego serwisu edukacyjnego oraz tworzeniu fundamentów dla całego przedsięwzięcia: zaplecza merytorycznego i infrastruktury technicznej, tworzenia sieci współpracowników, zbierania i wstępnego opracowania materiałów, procedur postępowania w pozyskiwaniu materiałów i informacji. W następnych latach serwis będzie systematycznie rozwijany poprzez uzupełnianie i rozbudowywanie poszczególnych elementów.

Dotychczas w ramach budowy wortalu udało się zbudować jego techniczne podstawy, między innymi poprzez kategoryzację poszczególnych baz. W ramach budowania Bazy Tekstowej przeprowadzono kwerendy w lubelskich bibliotekach, głównie Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. H. Łopacińskiego, Archiwum Państwowym i Archiwum Służby Ochrony Zabytków. Na tej podstawie został sporządzony spis fundamentalnych prac: artykułów i opracowań oraz wypisy bibliograficzne konkretnych tematów i zagadnień wraz z zawartością czasopism regionalnych, wykazy dokumentacji zabytków, spisy archiwaliów. Dzięki kwerendzie powstała lista słabo opracowanych zagadnień związanych z wielokulturową przeszłością regionu, możliwych do podjęcia w ramach pisania prac w wyższych uczelniach działających



Cerkiew prawosławna p.w. św. Mikołaja w Tomaszowie Lubelskim. |

w regionie. Kolejnym etapem jest digitalizacja tekstów lub ich fragmentów i stopniowe udostępnianie ich w Internecie. W ramach Bazy Ikonograficznej gromadzone są fotografie przedstawiające przedwojenną Lubelszczyznę. Dotychczas udało się zgromadzić ponad sto fotografii przedstawiających Tomaszów Lubelski, Janowiec nad Wisłą, Zamość, Grabowiec, Kurów, Puławy. Są pośród nich wizerunki ulic, domów, placów, zdjęcia z uroczystości, portrety pojedynczych osób, rodzin i grup zawodowych. W ramach Bazy Dźwiękowej zbierane są relacje - opowieści o miejscach, ludziach, smakach i zapachach świata, którego już nie ma. Podczas wyjazdów studyjnych tworzona jest również dokumentacja fotograficzna wybranych miejsc i zabytków. Powstaje lista tematów związanych z wielokulturowością regionu przekazywana do wykorzystania mediom:



Pałac Jabłonowskich w Kocku. |



**Przypisy:**

- 1 Polnocentryczne spojrzenie na historię nie dotyczyło tylko Lubelszczyzny, ale historii całej Polski. W jednym z wywiadów zwrócił na to uwagę prof. Jerzy Kłoczowski: Krańcowo wyglądało to tak, że była Polska od Bugu do Odry przez 1000 lat bez Żydów, bez Niemców, bez wszystkich innych. Historycy się nigdy na to nie godzili. Ale do szerszego ogółu chyba to nie docierało. (...) Pisanie o historii w XXI wieku musi uświadomić, że Polska i jej kultura cały czas były w konfrontacji z innymi. („Rzeczpospolita”, 10-11 listopada 2001.)
- 2 „Tygodnik Powszechny”, nr 33, sierpień 1999.

fot. Joanna Zętar



**Kościół parafialny, dawna cerkiew unicka w Bezwoli.**

„Gazecie w Lublinie”, Radio Lublin i Telewizji Lublin. Dotychczas oprócz publikacji prasowych zrealizowano reportaże radiowe i telewizyjne. Na stronie internetowej projektu: [www.tnn.lublin.pl](http://www.tnn.lublin.pl) można znaleźć bieżące informacje o jego postępach.

W czasie trwania projektu udało się zebrać wiele informacji o realizowanych już na terenie Lubelszczyzny przedsięwzięciach edukacyjnych i kulturalnych skupionych wokół tematyki wielokulturowości. Stąd zrodził się pomysł comiesięcznych prezentacji zatytułowanych „Ludzie – Miejsca – Środowiska”. Odbywające się w każdej pierwszej środę miesiąca spotkania w Bramie Grodzkiej są sposobem promo-

fot. Krzysztof Wojciechko



**Warsztaty dla nauczycieli - opiekunów szkolnych klubów odkrywców „Ścieżkami pamięci”.**

**Joanna Zętar**

jest historykiem sztuki, pracuje w Ośrodku „Brama Grodzka – Teatr NN”

wania przedsięwzięć środowisk i ich liderów, skupiających swoje zainteresowania wokół zagadnień związanych z „Małą Ojczyzną”. Działania promowane z pomocą

lokalnych mediów złożą się na archiwum społecznej aktywności stanowiące źródło wiedzy o inicjatywach kulturalnych prowadzonych w regionie. Dotychczas odbyło się osiem spotkań. Zaprezentowano środowiska działające w Tomaszowie Lubelskim, Grabowcu, Janowcu nad Wisłą, Tarnogrodzie, Hrubieszowie, Wojsławicach, Kocku i Wohyniu. Są to środowiska bardzo różnorodne: od Tomaszowa i Tarnogrodu, które skupiają wiele osób i instytucji, poprzez szkołę w Grabowcu, stawiającą na nowoczesne techniki nauczania, pomysł na wielokulturową formułę towarzystwa regionalnego z Janowca, czy rozpoczynające dopiero swoją działalność stowarzyszenie społeczno-kulturalne z Wohynia.

Innym pomysłem związanym z realizacją projektu i tworzeniem sieci współpracowników jest idea powołania szkolnych klubów regionalnych pod nazwą „Szkolne Kluby Odkrywców – Ścieżkami Pamięci”. Dotąd zarejestrowano 85 klubów z całej Lubelszczyzny. Działają one we współpracy z Ośrodkiem „Brama Grodzka – Teatr NN” i pod auspicjami UNESCO, którego Regionalna Komisja funkcjonuje przy Ośrodku. Kluby są prowadzone przez nauczycieli, którzy wraz z młodzieżą odkrywają dziedzictwo kulturowe swojej „Małej Ojczyzny”. Na każdy rok szkolny są ustalane cele i program działalności, ze szczególnym uwzględnieniem: zbierania informacji o zabytkach, poszukiwania starych fotografii, organizowania spotkań z osobami pamiętającymi okres przedwojenny, tworzenia wystaw i izb pamięci. Ośrodek ze swojej strony sprawuje opiekę merytoryczną nad klubami, między innymi poprzez organizowanie spotkań warsztatowych, mających na celu zapoznanie z metodami zbierania relacji, sposobami wykorzystania fotografii archiwalnej w nauczaniu oraz zaprezentowaniu przykładowych lekcji z zakresu edukacji wielokulturowej. Warsztaty są również doskonałą okazją do wymiany doświadczeń.

Projekt „Zapomniana Przeszłość – Wielokulturowe Tradycje Lubelszczyzny” jest sposobem przywracania pamięci o miejscu, jakim był przez wieki region lubelski, o jego bogatej przeszłości i różnorodnej kulturze. Świadomość historii i jej zrozumienie jest ważną wartością dla mieszkańców Lubelszczyzny, nie tylko dla młodzieży, do której bezpośrednio adresowany jest projekt. Bez tej świadomości oraz bez wiedzy o zawiłościach i bolesnych aspektach historii regionu nie będzie bowiem możliwe pełne rozumienie jego teraźniejszości. ■

**Wszystkich chętnych do współpracy w ramach projektu zapraszamy do Ośrodka „Brama Grodzka - Teatr NN” w Lublinie.**